

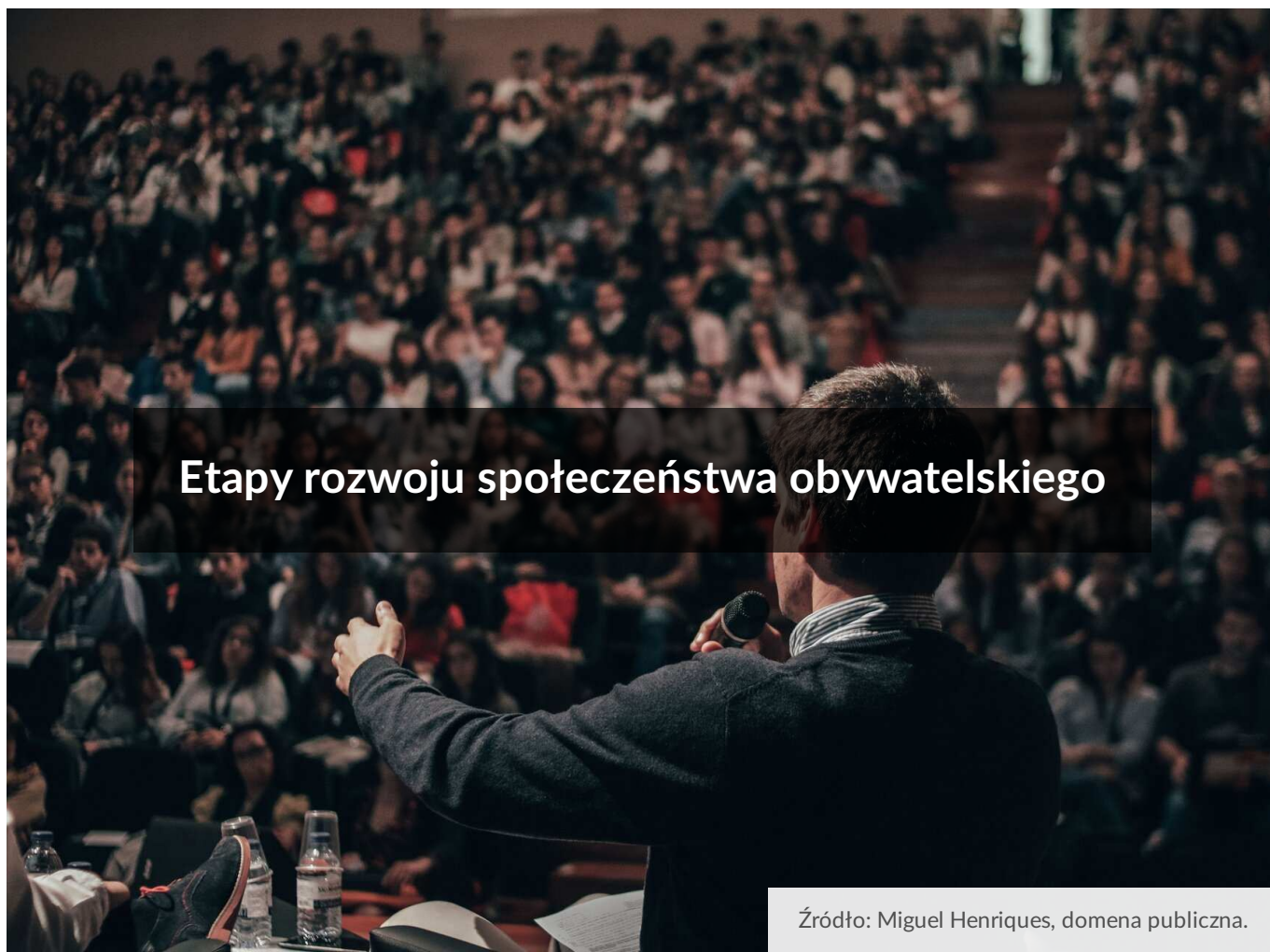

Etapy rozwoju społeczeństwa obywatelskiego

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Audiobook](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Marcin Wałdoch, *Krótką historia idei społeczeństwa obywatelskiego*, „Słowo Młodych” 2008, nr 1 (4), s. 10–14.
- Źródło: Alexis de Tocqueville. Cytat za: *O demokracji w Ameryce*, tłum. Marcin Król, Warszawa 1976., pl.wikiquote.org [dostęp 5.02.2021 r.].
- Źródło: *Ustawa rządowa z dnia 3-go maja 1791 r.*, dostępny w internecie: libr.sejm.gov.pl [dostęp 5.02.2021 r.].

Etapy rozwoju społeczeństwa obywatelskiego

Źródło: Miguel Henriques, domena publiczna.

Materiał jest częścią serii „**Inne spojrzenie**”.

Spółeczeństwo obywatelskie – termin, który często pada w mediach, internecie, szkole. Hasło, którego używają politycy, dziennikarze, samorządowcy czy osoby zaangażowane społecznie, zarówno młodzi, jak i dojrzałym wiekiem ludzie. Czy wiesz, co on oznacza? Czy zdajesz sobie sprawę, że nad terminem tym zastanawiali się już starożytni filozofowie?

Czym jest i jak budować społeczeństwo obywatelskie?

Twoje cele

- Scharakteryzujesz przebieg rozwoju idei społeczeństwa obywatelskiego.
- Wyjaśnisz, jak rozumienie społeczeństwa obywatelskiego zmieniało się na przestrzeni wieków.
- Przeanalizujesz i porównasz teorie prezentowane przez różnych politologów na przestrzeni wieków.

Przeczytaj

Początki

[Błażej Poboży](#) w *Idei społeczeństwa obywatelskiego* zauważa, że o [społeczeństwie obywatelskim](#) dyskutowali już starożytni filozofowie. **Arystoteles** utożsamiał je z polityczną wspólnotą, którą tworzą ludzie – istoty społeczne żyjące w państwie ([polis](#)), czyli jedynym miejscu, gdzie może się urzeczywistnić ich społeczna natura.

Popiersie Cicerona z muzeum kapitońskiego.
Zastanów się, czym różniło się państwo jego czasów od współczesnego.

Źródło: Glauco92, licencja: CC BY-SA 3.0.

Polis jest zatem według Arystotelesa ucieleśnieniem idei społeczeństwa obywatelskiego.

Marcus Tullius Cicero z kolei rozumiał społeczeństwo polityczne (z łac. *societas civilis*) jako synonim społeczeństwa obywatelskiego, które utożsamiał z uczestnictwem jednostki w życiu wspólnoty politycznej oraz ze sferą przynależnych jej praw. Szczególną formą państwa jest dla Cicerona [republika](#) – wspólnota ludzi uznających te same prawa i współdziałających dla wspólnego dobra. Państwo jest tu wspólnotą doskonałą w sensie politycznym, jak i etyczno-moralnym. Jest dobre ze swej natury, gdyż jest efektem zbiorowej woli suwerennych i wolnych obywateli.

Rozwój

Wyraźny powrót do dyskusji o idei społeczeństwa obywatelskiego obserwuje się dopiero w poglądach **Johna Locke’a**, który zaproponował inne rozumienie tego terminu. Filozofia liberalna zaczęła utożsamiać społeczeństwo obywatelskie nie tyle z państwem, co ze swoistym typem systemu politycznego, który charakteryzował się:

- rządami prawa;
- ograniczoną, podzieloną i suwerenną władzą polityczną;
- szeroko zakrojoną sferą indywidualnych wolności, takich jak wolność wyrażania poglądów, wolność słowa, wolność zrzeszania się i stowarzyszeń;
- swobodą działalności gospodarczej;

- nienaruszalnym prawem własności prywatnej.

Do czasów Locke'a popularnym stanowiskiem był **racjonalizm genetyczny** (natywizm), zgodnie z którym różnice w myśleniu miały charakter wrodzony. Pogląd taki dzielił ludzi na mądrych i głupich, a co za tym idzie lepszych i gorszych, i tworzył między nimi trudne do przekroczenia bariery.

Locke nadal jednak utożsamiał społeczeństwo obywatelskie ze społeczeństwem politycznym. Społeczeństwo obywatelskie definiował jako wspólnotę powoływaną przez obywateli na mocy umowy społecznej dla ochrony gospodarki, którą traktował jako pierwotną przed organizację społeczną, występującą już w stanie natury.

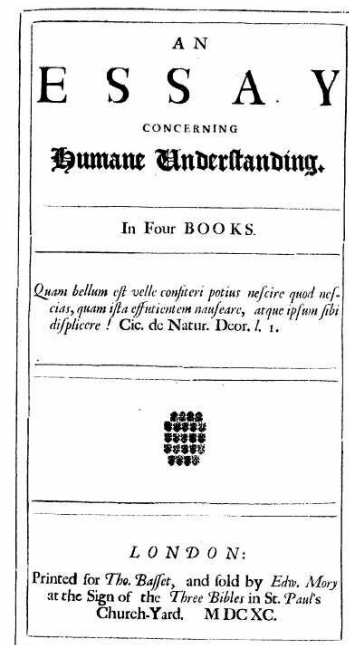
Z drugiej strony Locke, który zastanawiał się nad pochodzeniem ludzkiej wiedzy na podstawie swoich rozlicznych badań kultur pozaeuropejskich, sposobu myślenia dzieci czy chorych umysłowo, doszedł do wniosku, że umysł ludzki to niezapisana tablica. To rewolucyjne stwierdzenie opublikowane w 1690 r. w *Essay Concerning Human Understanding* dało początek przełomowi w podejściu do edukacji tak zwanego ludu i przyczyniło się do zbudowania podwalin współczesnej demokracji. Locke dopatrywał się odmienności w sposobie ludzkiego myślenia, we wpływie środowiska, a nie we wrodzonych dyspozycjach i talentach.

A zatem to, co wiemy, zależy od naszych doświadczeń, a tym samym różnica między mądrością a głupotą leży

w nierównorzędnosci doświadczeń

i bodźców. Wszyscy mogą więc stać się mądrzejsi, a jeśli tak się nie dzieje, to znaczy tylko, że brak jest dostatecznej ilości nauczycieli. Powstała wówczas ogromna ilość projektów nowego społeczeństwa, które za sprawą edukacji może uwolnić się od swych wad i niedoskonałości. Każdy prosty przedstawiciel ludu może ponosić odpowiedzialność za swoje sprawy, jeżeli tylko zdobędzie odpowiednie ku temu wykształcenie w sprawach należących do polityki.

Zwolennikiem tej tezy był także **Jean Jacques Rousseau** odwołujący się w swej *Umowie społecznej* do zawsze słusznej woli powszechnej zmierzającej ku pożytkowi ogółu. Tym samym powoływał się na sokratejski intelektualizm etyczny. Dopóki nie wiemy, czym jest dobro, nie jesteśmy w stanie go wybrać. W takiej perspektywie problemy etyki i polityki są tak naprawdę problemami edukacji. Ponadto Rousseau zastanawiał się, jak obywatela

Strona tytułowa *An Essay Concerning Human Understanding*. Jak myślisz, w jakim tempie rozchodziły się idee zawarte w książkach w XVII w.?

Źródło: domena publiczna.

zainteresować dobrem państwa, jak nauczyć go przedkładania interesu ogólnego nad interesy partykularne. Innymi słowy, jak uczynić obywateli cnotliwymi. Dlatego też sądził, że konieczna jest „religia obywatelska”, którą nie mogłoby być chrześcijaństwo, gdyż jest ono nazbyt partykularne i zarazem nadto uniwersalne: chrześcijanin dąży do swojego osobistego zbawienia poprzez miłość do całego rodzaju ludzkiego.

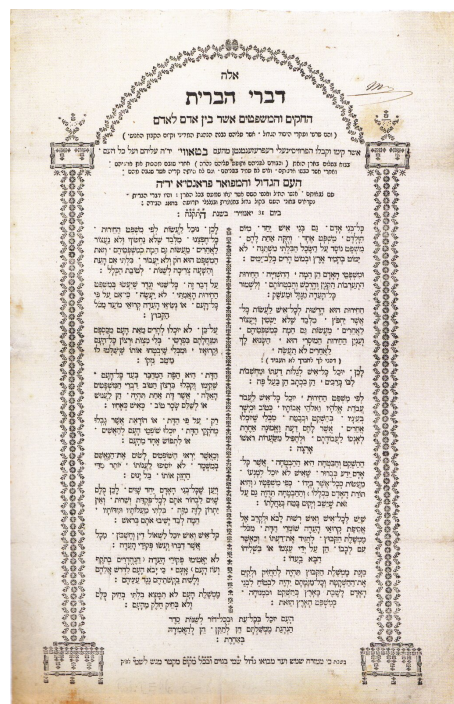
Obywatel a państwo

Wzrost tendencji absolutystycznych w Europie (Austria, Prusy, Rosja) przyczynił się do zmiany pojęcia społeczeństwa obywatelskiego. Państwo powoli stawało się dla obywateli obce. Zmniejszyły się uprawnienia grup społecznych uprzednio uczestniczących we władzy, rozrastała się biurokracja, zwiększyły podatki, szerzyły korupcja i nepotyzm. Społeczeństwo obywatelskie przekształciło się ze społeczeństwa politycznego, jakim było jeszcze dla Locke’a, w jego przeciwieństwo.

U schyłku XVIII w. szerokie rzesze ludności zaczęły upominać się o swoje prawa i możliwość wpływu na podejmowane decyzje. Przejawem tego były wydarzenia we Francji i Ameryce Północnej. Wówczas ponownie przywołano pojęcie obywatela, a idea społeczeństwa obywatelskiego stała się synonimem walki o prawa człowieka.

W wyniku tego w kilku państwach uchwalono pierwsze konstytucje i deklaracje praw obywatelskich: Deklarację niepodległości Stanów Zjednoczonych z 1776 r., Konstytucję Stanów Zjednoczonych z 1787 r., Deklarację praw człowieka i obywatela z 1789 r.

Niewątpliwe zasługi w zakresie rozwoju i krzewienia idei „wolności obywatelskiej” odegrała Konstytucja 3 maja z 1791 r., która zyskała uznanie na całym świecie. Thomas Jefferson, wskazując na trzy konstytucje, godne pomieści i szacunku, w kolejności (według ważności) wymienił: amerykańską, polską i francuską. Konstytucja 3 maja silnie wpisuje się w rozwój demokracji. Na jej mocy przywileje polityczne uzyskali obok szlachty również mieszczenie. Przyniosła ona także znaczące zmiany stosunków społecznych. Największe z nich dotyczyły statusu mieszczan. Nadano im prawa, jakie przysługiwały dotąd szlachcie. Wyraźnemu „zbliżeniu” ulegli bogaci mieszczenie i średnia szlachta – stan „posiadania”

Deklaracja praw człowieka i obywatela, przetłumaczona w 1798 r. w Amsterdamie na hebrajski. Na co może wskazywać istnienie takiej wersji francuskiego dokumentu?

Źródło: domena publiczna.

uczyniono podstawą tego kompromisu. Najmniej skorzystali chłopci, którym zapewniono bliżej nieokreśloną „opiekę prawa i rządu krajowego”.

We wszystkich tych dokumentach można znaleźć idee społeczeństwa obywatelskiego zarówno w jego antycznym – republikańskim, jak i liberalnym znaczeniu.

Należą do nich:

- zasada demokracji;
- zasada podziału i zrównoważenia się władz;
- zasada rządów prawa;
- zasada naturalnych praw człowieka.

Spółeczeństwo obywatelskie a państwo

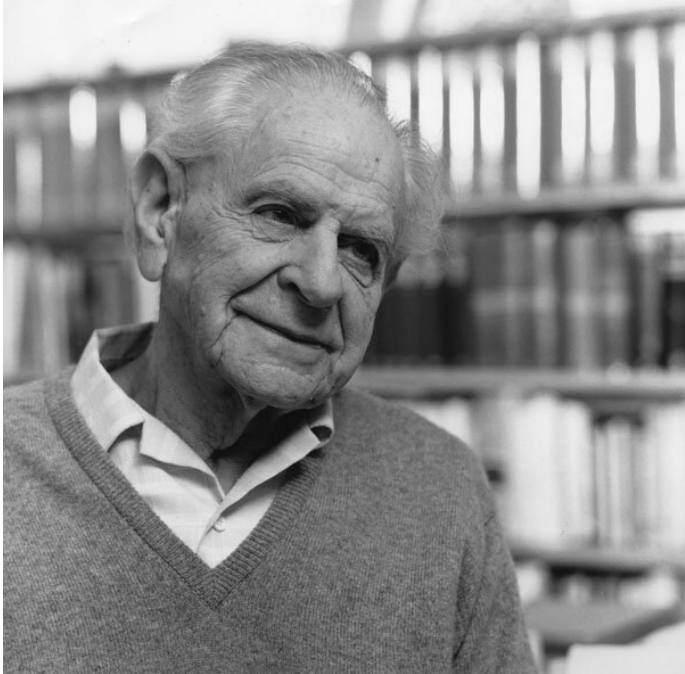
Częściowe rozgraniczenie społeczeństwa obywatelskiego od państwa dokonało się dopiero na przełomie XVIII i XIX w. za sprawą **Georga Hegla**, który uznał, że społeczeństwo obywatelskie to jedno z trzech ogniw rozwoju społecznego. Pozostałe dwa to rodzina i państwo. Hegel posługiwał się jednak pojęciem *państwa* w dwóch znaczeniach, w pierwszym odróżniał je od społeczeństwa obywatelskiego i rodziny, a w drugim utożsamiał z nim, bo uważał, że nie może ono istnieć bez społeczeństwa.

Po raz pierwszy społeczeństwo obywatelskie w pełni oddzielił od państwa **Alexis de Toqueville** w połowie XIX w. Państwo sprowadził do systemu formalnego przedstawicielstwa politycznego – to jest instytucji władzy politycznej i mechanizmów sprawowania władzy. Społeczeństwo obywatelskie stanowiło zaś sferę wzajemnych relacji w ramach systemu stosunków społecznych między obywatelami, którzy dla dobra wspólnego i we wspólnym interesie podejmowali się też działań w sferze publicznej przez partycypację w procesie podejmowania decyzji politycznych. Toqueville sprowadził społeczeństwo obywatelskie wyłącznie do sfery relacji między samymi obywatelami, odróżniając je od społeczeństwa politycznego rozumianego jako stosunki między obywatelami a elementami systemu politycznego. Ta koncepcja społeczeństwa obywatelskiego zwana jest dziś **socjologiczną**.

Karol Marks zredukował zakres rozumienia społeczeństwa obywatelskiego jeszcze bardziej, a mianowicie do **kategorii ekonomicznych**. Społeczeństwo obywatelskie rozumiał jako sferę stosunków ekonomicznych i uznał za bazę, a państwo wraz z całością instytucji i ideologią umiejscowił w jego nadbudowie. Oba pozostawały ze sobą w zależności, jednak w relacji tej dominowało społeczeństwo obywatelskie.

Marksistowska koncepcja społeczeństwa obywatelskiego nie należy obecnie do często przywoływanych. Nawet środowiska lewicowe, jeśli już, to odwołują się raczej do jego kontynuatorów, np. **Antonio Gramsciego** – włoskiego komunisty. Społeczeństwo

obywatelskie obejmuje u niego nie całokształt stosunków produkcji, lecz całokształt stosunków ideologiczno-kulturowych, już nie całość życia handlowego i przemysłowego, lecz całość życia duchowego, intelektualnego. W efekcie dochodzi tu znów do zbliżenia państwa i społeczeństwa obywatelskiego. I jak u Marksa, państwo powinno być tylko tworem przejściowym, które zniknie wchłonięte przez społeczeństwo obywatelskie.

Karl Popper jako filozof zajmował się nie tylko społeczeństwem obywatelskim. Poszukaj informacji o falsyfikowalności jako kryterium naukowości jego autorstwa.

Źródło: Lucinda Douglas-Menzies, domena publiczna.

Autorytaryzm i totalitaryzm oraz polityczno-ideologiczny podział świata po II wojnie światowej przyczyniły się do zasadniczej zmiany pojęcia społeczeństwa obywatelskiego. Przez wiele lat z wyjątkiem Gramsciego kategoria ta właściwie nie była analizowana. Została wyparta przez idee społeczeństwa demokratycznego i społeczeństwa otwartego, który to termin wprowadził **Karl Popper** jako przeciwieństwo społeczeństw zamkniętych w ramach systemów totalitarnych. Gdy idea powróciła w okresie walki z systemem realnego socjalizmu, nabrała innego znaczenia. Symbolem społeczeństwa obywatelskiego stało się **oddolne współdziałanie obywateli** przeciwko nieakceptowanej władzy politycznej. Ten negatywny punkt wyjścia przyjmował, że nowo powstające

organizacje społeczne i zawodowe były elementem odradzającego się społeczeństwa obywatelskiego zwróconego przeciwko państwu, czego wyrazem były zmiany społeczne w Europie Środkowo-Wschodniej, szczególnie widoczne w Polsce na przykładzie powstałego w 1980 r. Niezależnego Związku Zawodowego „Solidarność”, a także w Hiszpanii, Portugalii i Afryce.

Ciekawostka

Wydaje się, że we współdziałaniu obywateli zwróconym przeciwko państwu i nieakceptowanej władzy politycznej upatrywać można źródeł polskich problemów z budowaniem społeczeństwa obywatelskiego. Od czasów zaborów bowiem naród polski traktował państwo jako obce, a tym samym nie utożsamiał się z tym, co państwowe. Po drugiej wojnie światowej za czasów PRL-u społeczeństwo polskie również tworzyło opozycję w relacji z władzą, a tym samym nie traktowało w pełni tego, co państwowe, jako dobra wspólnego. To przełożyło się na późniejsze problemy z poszanowaniem dla dobra publicznego.

Słownik

społeczeństwo obywatelskie

współcześnie jest rozumiane jako zbiór powstałych oddolnie instytucji pozarządowych, organizacji, stowarzyszeń, fundacji czy związków zawodowych, w których obywatele zrzeszają się i podejmują działania niezależnie od ingerencji państwa; społeczeństwo to potrafi bronić swoich interesów prywatnych oraz wpływa na państwo w celu realizacji interesów ważnych dla obywateli

polis

forma organizacji państwa w starożytnej Grecji; była to wspólnota obywateli, w której ważne decyzje były podejmowane przez zgromadzenie ludowe, a członków łączyły interesy nie tylko polityczne, ale i ekonomiczne oraz religia

republika

forma organizacji państwa, w którym organy władzy są wyłonięte w wyniku wyborów na określony czas

Polecenie 1

Zapoznając się z audiobookiem zwróć uwagę na to, jak Jean Jacques Rousseau rozumie umowę społeczną.

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/PF07z5cGI>

Jean Jacques Rousseau „Umowa społeczna”

Przypuśćmy, że ludzie doszli do tego kresu, kiedy przeszkody, utrudniające ich zachowanie w stanie natury biorą górę, przez swój opór, nad siłami stosowanymi przez jednostkę do przetrwania w tym stanie. Wówczas ten stan pierwotny nie może nadal istnieć i ród ludzki zginąłby, gdyby nie zmienił swego sposobu życia.

Ponieważ ludzie nie mogą tworzyć nowych sił, ale tylko łączyć i kierować tymi, które istnieją, nie mają więc innego sposobu samozachowania, jak utworzyć drogą łączenia sumę sił, które by mogły przełamać przeszkody, wprowadzić w ruch za pomocą jednej sprężyny i spowodować ich zgodne współdziałanie.

Taka suma sił może powstać tylko z połączenia wielu ludzi; ale jeżeli siła i wolność każdego człowieka są pierwszymi narzędziami jego zachowania, czy może je ograniczyć, nie szkodząc sobie i nie zaniedbując starań, które wobec siebie jest winien? Trudność ta, zastosowana w stosunku do mego przedmiotu, może być wyrażona w następujących słowach: „Znaleźć formę zrzeszenia, która by broniła i chroniła całą siłą wspólną osobę i dobra każdego członka i przy której każdy, łącząc się ze wszystkimi, słuchałby jednak tylko siebie i pozostał równie wolnym jak poprzednio”. Oto jest problem zasadniczy, który rozwiązuje umowa społeczna (...).

Warunki tej umowy są tak określone przez naturę samego aktu, że najmniejsza ich zmiana spowodowałaby ich unieważnienie i bezskuteczność; jakkolwiek więc może nie zostały nigdy wyraźnie wypowiedziane, pozostają wszędzie takie same, wszędzie milcząco przyjęte i uznane tak dalece, że w razie złamania umowy społecznej każdy wraca do swoich praw pierwotnych i odzyskuje wolność naturalną, tracąc wolność umowną, dla której zrzekł się tamtej.

Warunki te, należycie rozumiane, sprowadzają się wszystkie do jednego, a mianowicie: zupełnego oddania się każdego członka ze wszystkimi jego prawami całemu

społeczeństwu. Ponieważ każdy oddaje się w zupełności, sytuacja jest równa dla wszystkich. Skoro zaś sytuacja jest jednakowa dla wszystkich, w nikogo interesie nie leży, by czynić ją uciążliwą dla innych.

Co więcej, ponieważ oddanie się następuje bez zastrzeżeń, związek jest tak doskonały, jak tylko być może, i żaden członek nie może niczego żądać. Gdyby bowiem pozostawione zostały jakiekolwiek prawa poszczególnym jednostkom, to w przypadku braku wspólnego przełożonego, który by mógł rozstrzygać między nimi a ogółem, każdy, będąc swoim własnym sędzią, pretendowałby wkrótce, aby zostać nim dla wszystkich. Stan natury utrzymałby się nadal i zrzeszenie stałoby się z konieczności tyraniczne lub daremne.

Wreszcie, każdy oddając się wszystkim, nie oddaje się nikomu; ponieważ nie ma żadnego członka, nad którym nie nabyłoby się tych samych praw, jakie mu się względem siebie odstępuje, uzyskując ekwiwalent wszystkiego, co się traci, i więcej siły dla zachowania tego, co zostaje.

Jeżeli więc usuniemy z umowy społecznej to, co nie stanowi jej istoty, zobaczymy, że sprowadza się ona do następującej treści: „Każdy z nas wspólnie oddaje swoją osobę i całą swą potęgę pod naczelne kierownictwo woli powszechnej (...) i traktujemy każdego członka jak podzielną część całości”.

Ten akt zrzeszenia tworzy natychmiast, w miejsce prywatnej osoby każdego kontrahenta, ciało moralne i zbiorowe, które złożone jest z tylu członków, ile zgromadzenie liczy głosów, które uzyskuje przez ten akt swoją jedność, swoje ja wspólne, swoje życie i swą wolę. Ta osoba publiczna, utworzona w ten sposób przez połączenie wszystkich, otrzymywała dawniej miano „civitas”, obecnie republiki, czyli ciała politycznego, które członkowie jego nazywają państwem, gdy jest bierne, zwierzchnikiem (...), gdy jest czynne, mocarstwem, gdy je porównują z innymi. Co do członków, to przybierają oni ogólną nazwę ludu (...), w szczególności nazywają się obywatelami, jako uczestnicy władzy zwierzchniej, i poddanymi, jako podlegli ustawom państwowym. Ale nazwy te często są mylone i brane jedno za drugie; wystarczy umieć je rozróżniać, gdy są użyte precyzyjnie.

Ćwiczenie 1

Podaj przykład organizacji pozarządowej, fundacji czy stowarzyszenia działającego w twojej okolicy. Wyjaśnij, czym się zajmuje.

Ćwiczenie 2

Zajmij stanowisko: Czy Jean Jacques Rousseau miał rację, twierdząc, że każdy członek społeczeństwa zupełnie oddać się może ze wszystkimi prawami całemu społeczeństwu?

Swoje zdanie uzasadnij minimum dwoma argumentami.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Zaznacz jedną z kluczowych teorii dla idei społeczeństwa obywatelskiego.

- ☐ antydemokratyzm
- ☐ zasada suwerenności ludu
- ☐ domniemana umowa społeczna
- ☐ imperializm

Ćwiczenie 2

Zaznacz, czym charakteryzował się system polityczny funkcjonujący wedle filozofii liberalnej Johna Locke'a.

- ☐ ograniczoną, podzielną i suwerenną władzą polityczną
- ☐ brakiem własności prywatnej
- ☐ rządami prawa
- ☐ znacznie okrojoną sferą indywidualnych wolności
- ☐ swobodą działalności gospodarczej

Ćwiczenie 3

Zaznacz, które stwierdzenia są prawdziwe, a które fałszywe.

Stwierdzenie	Prawda	Fałsz
Arystoteles utożsamiał społeczeństwo obywatelskie z polityczną wspólnotą.	☐	☐
Natywizm wskazuje, że różnice w myśleniu nie mają charakteru wrodzonego.	☐	☐
Karol Marks zredukował zakres pojmowania społeczeństwa obywatelskiego do kategorii ekonomicznych.	☐	☐
Po II wojnie światowej oddolne współdziałanie obywateli przeciwko nieakceptowanej władzy publicznej stało się symbolem społeczeństwa obywatelskiego.	☐	☐

Ćwiczenie 4

Przyporządkuj koncepcje społeczeństwa obywatelskiego do ich przedstawicieli.

Karol Marks	współczesna
Karol Popper	klasyczna
Johna Locke	socjologiczna
Arystoteles	materialistyczna
Cyceron	liberalna
Alexis de Tocqueville	brak pasującej koncepcji

Ćwiczenie 5

Uzupełnij tekst.

Według Arystotelesa rozwój zmierza do powstania . Dzieje się tak, ponieważ wszyscy dążą do pewnego , ale w pierwszej kolejności robi to najważniejsza ze wszystkich wspólnot, czyli .

gospodarczy

dobra

społeczny

kulturalny

państwo

gospodarstwa domowego

spółki

samorealizacji

państwa

demokracja

polityka

piękna

Ćwiczenie 6

Zapoznaj się z tekstem, a następnie wykonaj ćwiczenie.

“ Ustawa rządowa z dnia 3-go maja 1791 r.

V. Rząd, czyli oznaczenie władz publicznych

Wszelka władza społeczności ludzkiej początek swój bierze z woli narodu. Aby więc całość państw, wolność obywatelską i porządek społeczności w równej wadze na zawsze zostawały, trzy władze rząd narodu polskiego składać powinny i z woli prawa niniejszego na zawsze składać będą, to jest: władza prawodawcza w Stanach zgromadzonych, władza najwyższa wykonawcza w królu i Straży, i władza sądownicza w jurysdykcjach, na ten koniec ustanowionych lub ustanowić się mających.

Źródło: *Ustawa rządowa z dnia 3-go maja 1791 r.*, dostępny w internecie: libr.sejm.gov.pl [dostęp 5.02.2021 r.].

Podaj, o jakiej zasadzie, charakterystycznej dla społeczeństwa obywatelskiego, jest mowa w powyższym artykule Konstytucji RP.

Zapoznaj się z tekstem, a następnie wykonaj ćwiczenie.

((Alexis de Toqueville

Spółeczeństwa demokratyczne, które zagwarantowały obywatelom wolność polityczną, powiększając jednocześnie despotyzm administracyjny, reprezentują bardzo osobliwy sposób myślenia. Uważa się tam, że obywatelom nie można powierzyć drobnych spraw, do których wystarcza zdrowy rozsądek, natomiast powierza się im wielkie prerogatywy w dziedzinie rządzenia państwem. Są oni na zmianę zabawką w ręku władzy lub jej zwierzchnikami, są czymś więcej niż królowie i czymś mniej niż ludzie zarazem. Wypróbowałszy wszystkie możliwe systemy wyborcze i nie znalazłszy żadnego, który by im odpowiadał, społeczeństwa takie, zdumione, ciągle nie ustają w poszukiwaniach, tak jakby zło nie wynikało z samej konstytucji kraju, lecz z systemu wyborczego. Trudno zresztą zrozumieć, w jaki sposób ludzie, którzy wyrzekli się rządzenia samymi sobą, mogliby dokonać właściwego wyboru tych, którzy mają nimi rządzić. Trudno uwierzyć, by głosowanie zniewolonych ludzi mogło kiedykolwiek powołać rząd liberalny, silny i mądry.

Źródło: Alexis de Tocqueville. Cytat za: *O demokracji w Ameryce*, tłum. Marcin Król, Warszawa 1976., pl.wikiquote.org [dostęp 5.02.2021 r.].

Wyjaśnij, jakie niebezpieczeństwo widział Alexis de Tocqueville w wolności politycznej.

Zapoznaj się z tekstem, a następnie wykonaj ćwiczenie.

((Marcin Wałdoch

Krótką historia idei społeczeństwa obywatelskiego

G. Hegel uważał, „że obywatel nie kieruje się wyłącznie wąskim egoistycznym interesem, lecz także – poprzez zapośredniczenie celów ogólnych – interesem ogólnospołecznym”. Widzi on społeczeństwo obywatelskie jako produkt kapitalizmu, z tym, że jasno określa, że nie ma społeczeństwa obywatelskiego bez państwa, choć podaje on państwo jako przesłanie do powstania społeczeństwa obywatelskiego, nie odwrotnie. Zasadniczym jest też, że określił on miejsce społeczeństwa obywatelskiego w stosunkach jednostka – państwo. Wyraził jasne przekonanie, że społeczeństwo obywatelskie jest pośrednikiem między państwem a rodziną, ponadto uważa, że właśnie jego istnienie i powstanie umożliwiły dopiero czasy najnowsze, którym nieobce są idee społeczeństwa jako takiego i wolnej jednostki. Widoczna jest dychotomia państwo – społeczeństwo obywatelskie, które można było według innych opisać jako synonim. Hegel jednak i tu wyraża swoją oryginalność, bowiem zakłada jasno, że ani społeczeństwo obywatelskie, ani państwo nie są bytami niezależnymi, a dla dobra społeczeństwa, tak wewnętrznego, jak i zewnętrznego, konieczne jest istnienie państwa i jego służb kontrolnych (policja, sądy) dla zabezpieczenia interesu jednostki, społeczeństwa, jak i państwa. Także Hegel, chyba jako pierwszy, nierozdzielnie widzi państwo i społeczeństwo obywatelskie, jako składniki komplementarne pewnej spójnej całości.

(...)

Dla M. Heideggera różnorodność i podział na państwo i społeczeństwo obywatelskie był wręcz rzeczą zniechęcającą. Widział państwo i społeczeństwo jako komplementarną całość, jako Volksgemeinschaft (wspólnota narodu). Choć u M. Heideggera autonomia społeczeństwa

obywatelskiego zanika wobec założenia przez niego *a priori*, że państwo jest pierwotne. Pojawiają się inne interpretacje, szczególnie osadzone w subiektywizmie, mówiące o tym, że M. Heidegger wyraża w swej filozofii wręcz niepokój o istnienie społeczeństwa obywatelskiego. Bez wątpliwości pozostaje fakt nadrzędności państwa u autora „Bycia i czasu”, ale co ciekawe, ta moc i ta nadrzędność stanowi implikację niezależnego istnienia wspólnoty obywatelskiej.

Źródło: Marcin Wałdoch, *Krótką historia idei społeczeństwa obywatelskiego*, „Słowo Młodych” 2008, nr 1 (4), s. 10–14.

Wyjaśnij, jakie są podobieństwa pomiędzy wizją społeczeństwa obywatelskiego G. Hegla i M. Heideggera.

Dla nauczyciela

Autorka: Małgorzata Krzeszowska

Przedmiot: wiedza o społeczeństwie

Temat: Etapy rozwoju społeczeństwa obywatelskiego

Grupa docelowa: III etap edukacyjny, liceum, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

VI. Społeczeństwo obywatelskie i kultura polityczna.

Uczeń:

1) przedstawia idee społeczeństwa obywatelskiego i charakteryzuje jego rozwój w XX-w. państwie polskim.

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- omawia etapy rozwoju idei społeczeństwa obywatelskiego;
- wyjaśnia, jak rozumienie społeczeństwa obywatelskiego zmieniało się na przestrzeni wieków;
- analizuje teorie prezentowane przez różnych politologów.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm.

Metody i techniki nauczania:

- burza mózgów;
- mapa myśli;
- metoda plakatu;

- rozmowa nauczająca.

Formy zajęć:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami i dostępem do internetu, słuchawki;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg zajęć:

Faza wstępna

1. Przedstawienie tematu i celów zajęć.
2. Weryfikacja wiedzy pierwotnej. Uczniowie metodą burzy mózgów tworzą na tablicy mapę skojarzeń związaną z pojęciem „społeczeństwo obywatelskie”.

Faza realizacyjna

1. Klasa zostaje podzielona na 9 grup. Każda z nich otrzymuje polecenie zapoznania się z poglądami jednego z filozofów w sekcji „Przeczytaj”: Arystotelesa, Cyserona, Johna Locke’a, Jeana Jacquesa Rousseau, George’a Hegla, Alexis de Tocqueville’a, Karola Marksa, Antonio Gramsciego i Karla Poppera.
2. Następnie na plakatach grupy przedstawiają koncepcje społeczeństwa obywatelskiego według poszczególnych myślicieli. Po zakończeniu pracy w grupach uczniowie, posługując się plakatami, omawiają koncepcje na forum klasy.
3. Nauczyciel inicjuje rozmowę, w trakcie której uczniowie porównują przedstawione koncepcje i wybierają tę, która według nich jest najbliższa ich rozumieniu społeczeństwa obywatelskiego. Na koniec wybrana osoba podsumowuje rozmowę.
4. Uczniowie zapoznają się multimedialnie i w parach wykonują ćwiczenie 2 do multimedialnego.

Faza podsumowująca

1. Uczniowie wykonują ćwiczenia z modułu „Sprawdź się”.

2. Nauczyciel rozdaje uczniom ankietę ewaluacyjną z oceną lekcji, pracy własnej oraz pracy klasy. Udziela im też informacji zwrotnej.

Praca domowa:

Uczniowie wykonują notatkę z najważniejszych zagadnień lekcji.

Materiały pomocnicze:

Norberto Bobbio, *Spółeczeństwo obywatelskie*, [w:] (red.) J. Szacki, *Ani książkę, ani kupiec. Obywatel. Idea społeczeństwa obywatelskiego w myśli współczesnej*, Kraków 1997.

Antonio Gramsci, *Zeszyty filozoficzne*, Warszawa 1991.

Błażej Poboży, *Idea społeczeństwa obywatelskiego*, [w:] (red.) K. A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, *Spółeczeństwo i polityka. Podstawy nauk politycznych*, Warszawa 2007.

John Locke, *Dwa traktaty o rządzie*, Warszawa 1992.

Jean Jaques Rousseau, *Umowa społeczna*, Warszawa 1996.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

Uczniowie mogą wykorzystać multimedium do przygotowania prezentacji multimedialnej na temat myśli Jeana Jacquesa Rousseau.